

מדוע לא חוסלו מחנות הגירוש אחרי הכרזת המדינה?

אחרי סירוב הבריטים לפנות נמל בשטח המדינה היהודית היעודה, כדי לאפשר דרכו עלייה ניכרת, כפי שנקבע בהחלטת אר"ם מה-29 בנובמבר 1947, היה ברור כי העלייה הבלתי-לגאלית תימשך. יתכ"ע-ל"כ, עם התלקחות הקרבות בארץ העריכו הבריטים, שהיהודים יעשו מאמץ מיוחד להזרים אנשים צעירים בגיל צבא לחופי הארץ, כעתודה לכוחות הלוחמים, גם אם בשלב ראשון ימצאו את דרכם לקפריסין. על-פי הערכות, שהתגבשו בממשלה הבריטית בתחילת פברואר 1948, עתידים היו להישאר בקפריסין עם סיום שלטון המנדט בארץ בין עשרים לשלושים אלף איש, שיהיה צורך לפנותם משם בתוך פרק זמן קצר. זאת אחרי הדילול המסיבי של המחנות, שכבר הוחל בו במקביל לפינוי הכוחות מהארץ.¹

שאלת פינויים של גולים אלה לאחר ה-15 במאי 1948 העסיקה את השלטונות הבריטיים בזירה מאז ינואר 1948, אחרי בוא ה"פאנים" אשר מילאו את המתנות עד אפס מקום. על-כן החליטו להועיד למשימת הפינוי את שתי האניות הגדולות הללו, שנתפסו על-ידי שלטונות קפריסין כנמל פמגוסטה, מיד עם הורדת המפעילים מהן.² הנפח הגדול שלהן ומצבן הטוב, יחסית לאניות מפעילים אחרות, הכשירו אותן למבצע פינוי מעין זה. ככת-אחת יכלו להעביר אלפי אנשים ללא הכנות מרובות מראש. בינתיים, עד בוא שעתן, הפכו שתי האניות הגדולות והריקות למטרד לשלטונות קפריסין בשל הנסיבות המיוחדות בהן נלכדו ונעצרו.

כידוע, הסחיימה פרשת ה"פאנים" בצורה שונה מתפיסת אניות מפעילים אחרות, שיורטו על-ידי הצי הבריטי. בהסכמת המוסדות היהודיים הופנו מלביים ישר לאי קפריסין, בלי לנסות לחדור למים הטריטוריאליים של ארץ-ישראל. תיילי הצי הבריטי עלו והשתלטו עליהן בלביים מחוץ למים הטריטוריאליים של מדינה כלשהי, תוך הפרה גלויה של החוק הבינלאומי. לכידת ה"פאנים" בלביים ללא התנגדות והסכמתן להפליג היישר לקפריסין התאפשרה הודות להסכם מיוחד בין מפקד האניות, יוסי הראל, למפקד השייטת שלכדה אותן.³ כדי למנוע את הסתלקותן מקפריסין אחרי הורדת נוסעיהן והפעלתן החוזרת בשירות העלייה הבלתי-לגאלית הורה משרד המושבות למושל האי לחוקק חוק מיוחד כדי לצ'צרן. ב-2 בינואר 1948, בעוד המפעילים יורדים מהאניות כנמל פמגוסטה, פורסם החוק אשר העניק מעין כסיס משפטי למעצרן של שתי האניות במימי קפריסין בלבד לזמן בלתי-מוגבל.⁴

כניגוד לאניות המפעילים האחרות, שנתפסו בתחום המים הטריטוריאליים של ארץ-ישראל, אשר הוחרמו כחוק ונזנחו כפינה נידחת כנמל חיפה, היה מעמדן של ה"פאנים" שונה – הן לא הוחרמו, אלא רק נעצרו. לפיכך היה על השלטונות המקומיים לדאוג לתקינותן לבל ייזנקו כתוצאה מהמעצר, כדי שלא ייתכעו לשלם פיצויים לכעליהן בבוא

מועד שחרורן. עקב נסיבות אלה נאלצו השלטונות להשאיר על האניות חלק מן הצוותים שלהן לצורכי תחזוקה, לספק להן כמות מסוימת של דלק ואספקה ולהציב עליהן יחידת משמר. למן היום הראשון למעצר האניות היו תובות אלה למעמסה ולמטרד בטחוני לשלטונות המקום. מושל קפריסין דרש בתוקף ובהתמדה לסלק אותן ממימי המושבה.⁵ האדמירליות סירבה להזיזן מטעמיה היא, כיוון שהפתרונות התלופיים שהוצעו לה, כגון העברתן למלטה או לנמל חיפה, עלולים היו לסכך את המצב עוד יותר. כשל מורכבות קשיים אלה ונוכח האפשרות שתוגש תביעה משפטית מטעם בעלי האניות, על הדרך שהצי הבריטי השתלט עליהן בלביים ועל מעצרן,⁶ באו שלטונות המנדט בארץ בדברים עם הסוכנות היהודית כבר בתחילת ינואר 1948 והודיעו לה, כי הם מוכנים להעביר לרשותה את האניות כדי שתשמשנה, בכוא המועד, להעברת המפעילים מקפריסין ארצה.⁷

הידיעה על האפשרות לקבל בתורה את שתי האניות מידי הבריטים הובאה בפני חברי הנהלת הסוכנות כבר ב-11 בינואר 1948. גולדה מאירםן לא ראתה שום קשיים כגון. כל שידרש, אמרה, הוא הבטחה מצד הסוכנות היהודית שלא להשתמש בהן לעלייה בלתי-לגאלית. על-כן הוחלט באותה ישיבה להטיל על המתלקה המדינית לנקוט את הצעדים הדרושים, כדי שהסוכנות תקבל לידיה את שתי האניות לצורך העברת עולים וסחורות.⁸ כשהוחל לטפל בקבלתן, התברר לאנשי הסוכנות עד מהרה, שהבריטים אינם ממהרים להחזירן. שלטונות המנדט, שאתם התנהל המשא-ומתן, התנו את מסירת האניות בעסקה כוללת של הפסקת ההעפלה עד סוף תקופת המנדט והתחייבות הסוכנות להעמידן על צוותיהן לפינוי המפעילים מקפריסין כשהממשלה תחליט על כך.⁹ תנאים אלה לא התקבלו על דעת הסוכנות היהודית כל עוד הבריטים לא איפשרו עלייה לגאלית רבתי בהתאם להחלטת אר"ם. למעשה, לא התכוונו הבריטים להחזיר את האניות לבעליהן בשלב כה מוקדם. כל מה שהיו מעוניינים אז היה להשיג את התחייבות הסוכנות לפנות את המפעילים מקפריסין כתום שלטונם בארץ-ישראל, וכי בידם תישמד ההחלטה על מועד הפינוי. בסופו של דבר הועברו האניות מפמגוסטה לנמל בוגאז, שם עגנו כחצי שנה, תחת עינם הפקוחה של משמרות הצבא הבריטי, בצפייה ליום שישוחררו.

בינתיים החליטו בסוכנות היהודית לא להרפות מן העניין ולדרוש את החזרת האניות. בסוף פברואר 1948 חודש המשא-ומתן ונוהל במקביל עם שלטונות המנדט בירושלים ועם משרד המושבות בלונדון. ב-26 בפברואר התקשר יעקב שמשון שפירא, שפעל כבא-כוחם של בעלי האניות, עם משרד המושבות ותבע את שחרורן. כיוון שהכיר את רגישותם של הבריטים, שחששו פן ינסו היהודים לחזור ולהפעילן כשירות העלייה הבלתי-לגאלית, וידע כי יש בדעתם להחזיק בהן למען העברתם של המפעילים מקפריסין בכוא העת, הציע לשחרר את האניות על כסיס התנאים האלה: א. האניות תירשמנה בארצישראליות; ב. הן תופעלנה על-ידי צוותיהן המקוריים בהובלת מטענים עד שתידרשנה לפינוי המחנות בקפריסין; ג. אם יהיה צורך, יינתנו הערובות המתאימות על-ידי בעליהן החדשים. שפירא אף היה מוכן לשקול את התכרת האניות, לזמן מוגבל, למשרד התעבורה הבריטי ובלכד שהאניות חשוחררנה ממעצרן. כנשק אחרון רמו לבריטים, כי אם לא יעבירו את האניות לידי הסוכנות בהקדם, ספק אם זו תוכל לעשות

את הסידורים להעברת המפעילים מקפריסין בבוא המועד.¹⁰

השלטונות הבריטיים בלונדון וכירושלים שמעו את התביעות לשחרר את האניות ואת האיום המרומז בצדן ולא התרשמו. הם השיבו את פני שפירא דיקם. למרות המעמסה והטרדות שבהחזקת ה"פאנים", היו משרד המושבות וממשלת המנדט תמימי דעים, כי אין לעשות עם הסוכנות היהודית. שום הסכמים בדבר הפעלתן לפני ה-15 במאי 1948, וכי אין לעשות שום ויתורים לאלה המארגנים את העלייה הבלתי-לגאלית.¹¹

בימי הדמומים של שלטונם בארץ-ישראל עדיין פעל בממשל הבריטי יצר הנקמנות כלפי המוסדות היהודיים שהיו מעורבים בארגון ובסיוע לעלייה הבלתי-לגאלית. המלחמה בהפעלה והחזקת המפעילים במעצר בקפריסין עלו לממשלת המנדט ממון רב. הצבא הצי ביזבוז על כך הרבה אנרגיה. כוח-אדם ואמצעים יקרים רוחקו למשימה זו על חשבון אוצרה המדולדל של הממלכה המאוחדת. לכן חיפשו השלטונות אחרי הזדמנות להטיל לפחות חלק מההוצאות הללו על היהודים. כשלא הצליחו לגבותן כחוק, ניסו להיפרע מהם ולהענישם בדרכי עקיפין. החזקת ה"פאנים" במעצר-בטלה כמשך כחצי שנה על סמך חקיקה מפקקת היא אחת הדוגמאות לכך. הבריטים ריתקו עשרות חיילים כדי לשמור עליהן שלא תברחנה וסיפקו אמצעים כדי להשאירן תקינות לקראת יום הפינוי, ובלכד שהיהודים לא יפיקו מהן כל תועלת כלכלית במשך תקופת הביניים. הם גם לא טרחו להסתיר את כוונתם ואף הכריזו, כי הם עתידים לחייב את הממשלה היהודית בתשלום הוצאות התזקתם של הפליטים בקפריסין והוצאות המלחמה בעלייה הבלתי-לגאלית.¹² אנשי הסוכנות היהודית היו מודעים היטב למדיניות זו, אבל לבד ממחאות ואיומים-בתביעות משפטיות והגשת תזכירים לאו"ם לא יכלו לעשות דבר. הכוח היה בידי הבריטים.¹³

באפריל 1948, חרש לפני תום המנדט הבריטי בארץ-ישראל, נעשה הפינוי של המפעילים עניין דחוף לבריטים. כמיוחד העסיק הדבר את הצבא ואת משרד המושבות, שהיו טרודים בפניו הכוחות והאדמיניסטרציה שלהם מהארץ ובחיסול שלטונם המנדטורי בה. הצבא, שבדרך-כלל היה הרוח החיה במלחמה נגד העלייה הבלתי-לגאלית, איבד זה כבר כל עניין בה, ומאז החל בפניו הכוחות, אף חדל להשתתף בה באופן פעיל. אולם, האחריות למחנות המפעילים בקפריסין עדיין רבצה עליו. בשלב זה הצטרף גם המפקד העליון של כוחות היבשה הבריטיים במזרח התיכון למזורים את פינוי המפעילים מהאי והציע להקדים ולהשלים את העברתם ארצה עד ה-1 ביולי 1948.¹⁴

שאלת העברת המפעילים מקפריסין נדונה בוועדה הרשמית לענייני ארץ-ישראל, על היבטו הפוליטי והמבצעי. הבעיה הלוגיסטית של העברת יותר מ-23,000 איש מקפריסין לארץ בתוך שבועות מספר, וזאת במקביל ונוכח מבצע פינוי הכוחות הבריטיים ממנה, שהתנהל כמלוא הקצב, העסיקה את הממונים על הפינוי. על הצורך בפינוי מהיר של המפעילים מן המחנות לא היה כל ויכוח. בשלב זה היתה תמימות דעים בקרב כל גורמי השלטון הבריטי, כי יש לקצר ככל האפשר שהותם של פליטים יהודים בסריטוריה בריטית אחרי ה-15 במאי 1948. מה שהעסיק את קובעי מדיניות הפינוי בשלב זה היה להבטיח שהדבר יעלה מעט ככל האפשר למשלם המסים הבריטי, שהמעורבות הבריטית בפינוי תהיה מינימלית, ושלא ייגרם לבריטניה נזק מדיני. עד כמה היו הבריטים להוטים להיפטר מהמפעילים, אפשר ללמוד מהעובדה שבין

האלטרנטיבות שנשקלו עלתה גם האפשרות שהם עצמם יעבירו את המפעילים ארצה - אם על ה"פאנים" ואם על אניות הגירוש שלהם, ובלבד שיעמדו בלוח הזמנים שנקבע לפינוי המתנות לפני תום פינוי הצבא מארץ-ישראל.¹⁵ הצעה זאת אמנם נפסלה על הסף, אבל לענייננו חשוב להזכיר ולציין את הסיבות לפסילתה.

הוועדה הרשמית לענייני ארץ-ישראל, שבמסגרתה הועלתה אפשרות זו, ציפתה שמשרד התעבורה ומשרד המלחמה יתנגדו לה משיקולים לוגיסטיים ובטחוניים, אבל הסיבה העיקרית לפסילתה היתה מדינית דווקא. הממשלה הבריטית התנגדה בתוקף לקחת על עצמה את האחריות להסדרת-הגולים מקפריסין ארצה בשל יחסיה עם מדינות ערב, שמא יחפרש הדבר בעיניהן כסיוע לכוונות היהודים. הבריטים הכחינו בין שחרור הגולים ממעצרם בקפריסין ובין העברתם לארץ. לדעתם, מי שייחנה מהעברתם ארצה יהיו היהודים שיקבלו תגבורת של כ-15,000 איש, צעירים כשירים לצבא, שעברו אימונים צבאיים. כמי שהתיימרה בעמדה של ג'ניטריות-לגבי הצדדים הלוחמים בארץ-ישראל, לא בא בחשבון שבריטניה תעשה זאת. בסופו של דבר, המליצה הוועדה להטיל את האחריות לפינוי המפעילים מקפריסין על הסוכנות היהודית. מה גם שזו כבר הודיעה על נכונותה לעסוק בכך. כל מה שנדרש הוא להעמיד לרשותה את ה"פאנים" כדי להוביל בהן את המפעילים לגמל חל-אביב.¹⁶

הבריטים לא הטילו ספק, שלפונות-היהודית יש אינטרס מיוחד להעביר את גולי קפריסין ארצה. ליתר בטחון היה אפשר גם להבהיר לחושבי המחנות כי כל קשלון בהעברתם ארצה יהיה על אחריותה של הסוכנות היהודית.¹⁷ הנחת הוועדה היתה בי כל דרך שהממשלה תבחר בה עלולה לגרום להרעת יחסיה עם מדינות ערב. אבל, אם הדבר ייעשה על-ידי הסוכנות היהודית, יהיה לכך בסיס חוקי, ובסופו של דבר, זהו הרע במיעוטו מבחינת היחסים עם הערבים. כיוון שמעצרים של המפעילים בקפריסין בא מתוקף חוקי העלייה של ממשלת המנדט בארץ-ישראל, ועם סיום המנדט יפוג תוקפם של החוקים הללו, ועמם תפוג גם הזכות להחזיקם בקפריסין, לכן אין לממשלה בקרה אלא להרשות להם לעזוב את האי. כל שעליה לעשות הוא להרשות לשלטונות היהודיים לעסוק בסידורים להוצאתם מהאי.¹⁸

במערכת היחסים, ששררה באותם ימים בין השלטונות הבריטיים לסוכנות היהודית, היתה החשדנות נחלתם של שני הצדדים. הבריטים החליטו להניח את פינוי המחנות לסוכנות היהודית אף-על-פי שחשדו כי היא עלולה להשתמש באניות המוחזקות למטרות אחרות, כמו הובלת נשק או עולים ממקומות אחרים. חשש זה לא היה רק נחלתם של פקידים, אלא של שר החוץ בוויין עצמו, כפי שנראה להלן. על-כן הוצע לנקוט את האמצעים הבאים לפני העברתם לידי היהודים: א. מושל קפריסין יודיע לנציגו של בעלי האניות שהוא מוכן לשחרר את האניות ממעצרן ב-15 במאי 1948, אם יצהירו כי הם מתכוונים להעמידן באופן בלעדי לרשות הסוכנות היהודית. להעברת היהודים מקפריסין עד השלמת פינוי המחנות. על הסוכנות היהודית יהיה לחתום על הצהרה זאת יחד עם בעלי האניות. להתחייבות זאת יש לתת את מרב הפומביות בתוך המחנות; ב. יש להורות למפקד העליון במזרח התיכון לקיים פיקוח מתמיד על האניות, אבל באופן שלא יתפרש כאילו מעניקים להן "ליווי צמוד". אם האניות תנסו לסטות מהמסלול המוסכם, יתעוררו אמנם קשיים חוקיים בהפעלת כוח נגדן, אבל ההנחה היא כי נוכחותו של ליווי

כזה תשמש גורם מרתיע: ג. יש לספק להן רק את כמות הדלק הדרושה להפלגה לתל-אביב: בחזרה, כדי להבטיח שהאניות לא תסתלקנה ממשיתמן.¹⁹ זו היתה התכנית לפינוי סופי של המעפילים מקפריסין שעובדה בוועדה הרשמית לענייני ארץ-ישראל ב-20 באפריל 1948, שוועדת ההגנה של הקבינט עמדה לאשר בישיבתה ב-30 באפריל. בבוקר אותו יום, לפני התכנסות ועדת ההגנה לישיבתה, נפגשו בוויין ולורד ליסטוול (Listowel), שר במשרד המושבות וממלא מקומו של השר קריין-ג'ונס, וקיימו דיון מוקדם על תכנית הפינוי. לבוויין לא היו שום הסתייגויות עקרוניות לגבי עצם הצורך בפינוי המתנות ככל ההקדם. "תשוב כי נאפשר ליהודים פשוט לעזוב את קפריסין ונשאיר לסוכנות היהודית להעביר אותם משם, ואין זה מענייננו לאן יקחו אותם", אמר. גם הוא, באמור, היה שותף לחשדות, שהיהודים עלולים להפעיל את האניות למטרות אחרות וזלת פינוי הגולים מקפריסין, מכיוון שהשלטונות היהודיים להוטים להבטיח לעצמם מגויסים ממקומות אחרים, ולכן הניח שיש סיכון סביר בשחרור ה"פאנים".²⁰ אף-על-פי-כן נענה בוויין לבקשת משרד המושבות והסכים שיש למושל קפריסין להיכנס למשאומחן עם באכוח בעלי ה"פאנים" על שחרורן ויודיעו ליהודים במחנות על שחרורם אחרי ה-15 במאי 1948: הוא רק הסתייג מההצעה להציב ליווי מרחוק של אניות מלחמה בריטיות ל"פאנים", כיוון שזה עלול לסכך את הכריטיים באחריות לכך שהיהודים יגיעו לארץ-ישראל.²¹ בישיבת ועדת ההגנה שהתקיימה עוד באותו ערב חזר על עמדתו, וזו אישרה את תכנית הפינוי על-פי הצעותיו והסמיכה את שר המושבות ואת ראשי המטות להורות למושל קפריסין ולמפקד הצבא במזרח התיכון להתחיל בהליכי הפינוי.²²

בספרו נירוש קפריסין 1946-1949 קובע דוד-שערי, כי עם סיום שלטון המנדט הבריטי בארץ-ישראל ב-15 במאי 1948 ביכרו שלטונות מדינת ישראל הצעירה את עליית שארית הפליטה ממערב אירופה על-פני העלייה ממחנות המעפילים בקפריסין. קביעה זו מסתמכת בעיקר על עדויות בעל-פה, שגבה המחבר עשרים ושש שנים מאוחר יותר, ב-1974, מפי שלושה פעילי עלייה באתם ימים: חיים ברלס, מנהל מחלקת העלייה בסוכנות היהודית, מיכאל נוסבוים, איש משרד הבטחון שטיפל בענייני גח"ל (גיוס חוץ-לארץ) וחנוך הילמן, שליח מפא"י במחנות קפריסין. לפי עדויות אלה עוכבה עליית מעפילי קפריסין בהוראת המוסדות היהודיים, בלי לציין מי נתן את ההוראה, ודבר זה גרם בדיעבד להשעיית חיסול מתנות הגירוש באתם ימים. בכך נגורו על ריבוא מעפילים תשעה חודשי מעצר נוספים, וממדינת ישראל נמנעה תוספת של אלפי לוחמים במלחמת השחרור. הסיבות להעדת עליית שארית הפליטה ממערב אירופה על-פני העלייה ממחנות המעפילים בקפריסין, כפי שעולה מן העדויות היו: א. ההפלגה מן האגן המערבי של הים התיכון היתה בטוחה יותר מן ההפלגה מקפריסין, שכן האניות שהפליגו מן האי אמנם היו קרובות יותר, אלא שנשקפה להן סכנת פגיעה מצד המצרים: ב. ככל שהתארכה ישיבת הפליטים במערב אירופה גברה הסכנה שישתקעו באירופה או אף ינסו להגיע לארצות שמעבר לים. סכנה זו לא היתה צפויה לעצורי קפריסין: ג. על ספינות העולים שהפליגו ממערב אירופה הועמסו בתור "מטעני עולים" ארגוני נשק וציוד מלחמה אחר "שזה"ל ציפה להם בקוצר רוח; ד. המחסור בצוותי הדרכה לאימון העולים לפני כניסתם לקרב וכן הקטל בקרבות לטרון בסוף מאי 1948, שבהם נפלו רבים מן

העולים התדשים, לרבות מעפילי קפריסין, החלישו את הטענה שמעפילי קפריסין-מהווים בוח מאומן, ועליכן יש להקדים את עלייתם; ה. עקב תנאי המלחמה לא הוכשרו די מקומות קליטה לאלפי המעפילים מקפריסין.²³

גרסה דומה מופיעה גם בכרך העשירי של ההיסטוריה של ארץ-ישראל בהוצאת כתר - יצחק בן-צבי, הון בתולדות מלחמת העצמאות. לדעת מאיר פעיל, המביא גרסה זאת בספר, השיקול בהעדת העלייה מאירופה על-פני העלייה ממחנות קפריסין נבע מתוך ההנחה שאת הנמצאים בקפריסין תוכל ישראל להעלות ארצה כלאימת שתרצה, וכי להם אין ברירה, ומדינת ישראל לגביהם היא האפשרות היחידה. בעוד שאלה הנמצאים במחנות העקורים באירופה עלולים להתפתות להגר למקומות אחרים, אם יישארו זמן רב מדי במחנות.²⁴

בתיעוד התקופה של המוסדות היהודיים שטיפלו בעליית המעפילים מקפריסין - הסוכנות היהודית והמוסד לעלייה ב" - אין סימוכין לגרסה שעליית שארית הפליטה ממערב אירופה הועדה על-פני העלייה מקפריסין אחרי ה-15 במאי 1948. להיפך, עיון בתעודות אלה ואחרות, כגון: יומן המלחמה של בן-גוריון, תעודות משרד התוך הצעיר של מדינת ישראל ותעודות ממשלת בריטניה וארצות-הברית, חושף תמונה שונה לחלוטין בסוגיית השהיית העלייה ממחנות קפריסין וחיסולם לאחר תום שלטון המנדט ופינוי הכוחות הבריטיים מארץ-ישראל בקיץ 1948.

ב-3 במאי 1948, 12 יום לפני תום המנדט בארץ-ישראל, היתה ליוסף בכר שיחה עם פוקס-טרונגווייס מהמזכירות הראשית בעניין העברת המעפילים מקפריסין לארץ התל ב-16 במאי 1948. הפקיד הבריטי הבטיח לו, כי מתאריך זה ואילך לא תהיה כל הפרעה ב"מסירת" האנשים, אם כי ברור שלא יהיה אפשר להעביר ב"פאנים" מספר אנשים גדול מדי. באשר לשחרור האניות מסר לו, כי העניין כבר נמצא בטיפול השלטונות בלונדון ובקפריסין, והוא מקוה שהן תשותרנה בהקדם האפשרי.²⁵ כעבור שבוע, ב-10 במאי 1948, שלח פוקס-טרונגווייס אישור רשמי לסוכנות מטעם ממשלת המנדט, שאפשר להתחיל בפינוי באמצעות הספינות הקטנות, "אנדריאק" ו"דולורס", מיד עם תום המנדט, בתוספת תזכורת שכל עוד הצבא הבריטי עוסק בהתפנות מן הארץ, לא תוכל שום אניית עולים מכל מקום שהוא להשתמש בנמל חיפה.²⁶

בינתיים התל כבר יעקב שמשון שפירא לטפל בקפריסין בהחזרת ה"פאנים" לבעליהן החוקיים. ב-10 במאי 1948 הבריק ארצה ליוסף בדפל, מ"המוסד לעלייה ב", שקיבל אישור בכתב ממזכיר המושבה בקפריסין, כי שתי האניות יימסרו לרבי-החובלים שהביאו אותן בתנאים האלה: א. ייעשו הסכמים בין הבעלים ובין הסוכנות היהודית שהאניות ישמשו להעברת יהודים מהמחנות בקפריסין עד להתרוקנותם; ב. הסוכנות היהודית תתנייב בכתב כלפי ממשלת קפריסין שתוסדר העברת כל העולים עד סוף יולי. כמרכז דרשה ממשלת קפריסין התחייבות מהסוכנות היהודית שקצב הפינוי יהיה בשיעור של לפחות 2,500 איש לשבוע, החל ב-16 במאי.²⁷

ב-12 במאי 1948, בעיצומו של המשאומחן על החזרת האניות, עוד לפני ששחררו והועברו לבעליהן היהודים, הזרזה כבר ממשלת קפריסין ופירסמה קומוניקט רשמי, שהמעפילים העצורים במחנות יהיו חופשים ויובלו לעזוב את האי החל ב-15 במאי 1948. הסוכנות היהודית תדאג להעברתם ארצה, ולצורך זה היא מקבלת בחזרה את שתי

ה"פאנים"²⁸ הזרירות שגילתה ממשלת קפריסין כפרסום זה לפני העברת האניות לידי היהודים והדגשת אחריותה הבלעדית של הסוכנות לפינוי המחנות עוד טרם פתחה אותם בפניה נועדה להבטיח מראש, שאם מסיבה כלשהי יתעכבו שחוררם ופינוים של הגולים מקפריסין, יהיה אפשר להטיל את האחריות לכך על הרשויות היהודיות בלבד.

בעוד יעקב שמשון שפירא מטפל בקפריסין בשחרור ה"פאנים", התכנסו ב-13 במאי 1948 אנשי מחלקת העלייה של הסוכנות לישיבה עם שליחיהם שהגיעו מקפריסין. השתתפו בישיבה: משה שפירא, חיים ברלס וג'ורא יוספטל ממחלקת העלייה, הרב יעקב שרייבוים, מיכאל נוסבוים ושמואל פוטיק מהמשלחת בקפריסין. על סדר יומה של הישיבה עמד נושא אחד בלבד: סדר העברת האנשים מקפריסין ארצה. המשלחת שהגיעה מקפריסין הביאה עמה את הצעתו של גודפרי קולינס, נציב המחנות. לבצע את הפינוי לפי סדר בוא האניות. לעומת זאת, היו ההודאות בארץ להקדים את העברת העולים מגיל 17 עד גיל 25 ללא התייחסות למועד בואם. הרב שרייבוים, נציג מחלקת העלייה בקפריסין, הביע חשש כי השלטונות הבריטיים עלולים לעכב בשל כך את העלייה. למרות זאת, הוחלט כי ראשונים יעלו 2,000 איש מאומנים. אחריהם יבואו הקבוצות של גילאי 17 עד 35, ואילו את משלוח הילדים יש לדחות ככל האפשר בשל מצב הבטחון בארץ. כמרכן הוחלט להטיל על ברלס לברר אפשרות להעברת עולים מקפריסין כמטוסים.²⁹

הבאת צעירים מאומנים ארצה בימים ההם עמדה במובן בדרגת דחיפות ראשונה במעלה. בקפריסין, במרחק 14 שעות הפלגה בלבד מהארץ, עמדו הכן כ-10,000 אנשים צעירים בגיל צבא, שחלקם עברו אימון צבאי בסיסי ב"שורות המגינים". וחיכו בקוצר רוח ליום העלייה כדי להצטרף לכוחות הלוחמים. במחלקת העלייה הניחו תחילה, כי במשך חודש יוני 1948. יהיה אפשר להעלות ארצה רבבות אנשים. בפועל הסתבר כי הדבר אינו כדאי לצעוד בשל מחסור באניות, כי חברות הספנות הורות חששו לסכן את אניותיהן בהעברת עולים לארץ-ישראל שהיתה נתונה במלחמה. לפיכך נאלצו מלכתחילה לתכנן את העלייה בחודש יוני על-פי מספר האניות שהיו מוכנות להסיע עולים בכל התנאים. לפי תבנון זה נקבע כי ה"פאנים" יועסקו בפינוי מחנות קפריסין ויעלו משם במשך חודש יוני כ-15,000 עולים. 8 אניות אחרות, קטנות יותר, שנתכרו להסעת עולים מאירופה, נועדו לבצע בממוצע שתי הפלגות במשך החודש ולהביא משם עוד 7,000 עולים. סך-הכל 22,000 עולים בחודש יוני. כמרכן נבדקה אפשרות להפעלת 2-3 אניות מ"צי המפעילים" שבנמל חיפה כדי להעביר עליהן 3,000 עד 4,000 עולים נוספים.³⁰

עד תחילת יוני הספיק ברלס לכדוק גם את האפשרות להעברת עולים ארצה בטיסה. הסתבר כי באותם ימים לא היה הדבר כדאי ביצוע. שדות התעופה, שהיו ברשות מדינת ישראל שזה אך נולדה, בחיפה, בתל-אביב ובעין שמר לא התאימו לנחיתת מטוסים גדולים מסוג "קונסטליישן" שיכלו להטיס בבת-אחת כ-50-60 איש. רק מטוסים קטנים יותר מסוג "דקוטה" C-46, אשר יכלו להטיס כ-20-30 איש, יכלו לנחות בהם. לבד מואת, מחיר הכירתם בעת ההיא היה גבוה ב-50% מהמחיר הרגיל בגלל הסכנות הכרוכות בנוקי מלחמה, ולדעת מומחים עדיף היה כבד במחיר זה לרכוש את המטוסים מאשר לחכרם. דבר אחרון, אך לא אחרון בחשיבותו, כדי להביא את כל העולים הללו

ארצה היתה מחלקת העלייה וקוקה לתקציב של 650,000 לא"י, שעד תחילת יוני טרם הובטח לה.³¹ חוץ מן הבעיות הנהליות והארגוניות הכרוכות בהעברת 5,000 עולים בשבוע מקפריסין כמתוכנן, נוספה החל ב-15 במאי גם בעיה בטחונית. היה חשש שהצי המצרי ינסה לתקוף את אניות העולים שיפליגו מקפריסין.³² על-כן היה צורך לדאוג ביים הפתוח ללבטחת שני בלי השיט הגדולים והאטיים, ה"פאנים", בדרךם לארץ ובעת הורדת העולים רחוק מהחוף, משום שנמל חיפה נסגר בפני עלייה עד תום פינויו של הצבא הבריטי.

ב-16 במאי הגיש חיל הים הישראלי, שהיה בעצם תהליך היווצרותו, תכנית להעברתם ואבטחתם של 24,000 העולים מקפריסין לארץ. על-פי תכנית זו נדרשו לאבטחה שתי אניות מלחמה מהירות, מצוידות כל אחת בשני תותחים ארוכי טווח ושני תותחי נ.מ. ומטוס סיור לקשר והפצה. באותם ימים טרם היו למדינת ישראל אניות מלחמה לפי מפרט זה. על-כן הוצע להטיל את משימת האבטחה נגד התקפה אפשרית מצד משחתת מצרית על האנייה "צפונית", היא ספינת המפעילים. לשעבר "מדינת היהודים" שהיתה במקורה שוברת קרח. זאת-בתנאי שזורכבו על-התותחים "צפונית" היתה-אז בשלב הסבה לאניית המלחמה הראשונה. בחיל הים הישראלי, זעתידה היתה להיקרא "אילת - 16". ביום הגשת תכנית האבטחה עדיין עגנה אנייה זו בנמל חיפה לצורך תיקונים וטרם חומשה. החיילים צריכים היו להסתים בתוך 4-5 ימים והאנייה עמדה לעזוב את הנמל בין ה-20 ל-21 במאי.³³ העברת המפעילים מקפריסין אמורה היתה להתבצע בליקודו של משה חיל הים. לפי התכנית היו צריכות שיהיו המפעילים לעשות את רוב הדרך מקפריסין לארץ. בחשבה ללא ליווי ולהגיע לחוף. לפנות כוקף. ספינות הליווי של חיל הים אמורות היו להצטרף אליהן רק בשלב האחרון של מסען. משימת האבטחה של הורדת העולים בחוף, מחשש נסיונות פגיעה מצד ספינות אויב קטנות, הוטלה על ספינה אחרת של חיל הים, "חנה שנש", בתנאי שגם היא תצויד בשני תותחי נ.מ. של 20 מ"מ ועוד בשני מקלעים בינוניים.³⁴ לא רק תותחים חסרי לחיל הים, אלא גם מכשירי קשר. חיל הים הצעיר היה כה דל במכשירי קשר, עד שלא היה מסוגל להקים באמצעיו רשת אלחוט לצורך מבצע כזה, לכן ביקש מ"המוסד לעלייה ב"י שדואג לענייני הקשר.³⁵

ב-18 במאי 1948 העלה בן-גוריון במטכ"ל את דרישת חיל הים לחמש את האנייה "צפונית" בשני תותחים כדי להגן על העלייה מקפריסין. אנשי הצבא יגאל ידון, יוחנן רטנה ומשה צדוק התנגדו. לכן וגרסו שהתותחים דרושים בארץ. בן-גוריון: ישראל גלילי ויוסף אבידור היו בעד חימוש האנייה.³⁶ למחרת הורה בן-גוריון אישית לידון להוציא את שני תותחי הנ.מ. מ"מכון זיר" (גרעיני הראשון של "מכון ויצמן") בהחובות ולהעבירם לאנייה.³⁷ ב-22 במאי חומשה "צפונית" בחוף תל-אביב בשני תותחי נ.מ. של 20 מ"מ ובשלושה מקלעים בינוניים.³⁸ "צפונית" לא היתה אנייה מהירה ולפי-סיבה לא היתה בנויה לפעולה קרבית. היא היתה אטית ובעלת כושר תמרון ירוד. הנשק שהוצב על סיפונה היה חלש בעוצמתו וירוד בערכו.³⁹ לכן קשה היה לראות בשוברת הקרח האטית, המצוידת בשני תותחי נ.מ. של 20 מ"מ, אניית קרב המסוגלת להדוף התקפה על אניות נוסעים, ואפילו של ספינות תותחים מן הסוג שהיה בידי המצרים בימים ההם.

יפעל אצל הערבים לבל יערימו קשיים על דרך ההסכם להפסקת האש.⁵¹ בהקשר זה שאל שאתנר ארצות-הברית את בני-שיחו הבריטים, מה חזיה עמדתם לגבי שחרור היהודים מקפריסין. על כך השיבו לו, כי הם מוכנים לדחות את שחרורם באופן זמני עד שתוסדר הפסקת האש, בלי לקבוע מראש לכמה זמן. בשלב ראשון דובר על שבועיים, ודחיה זאת לא תחול על גברים מעל גיל 50 ולא על נשים וילדים.⁵²

בעקבות השיחה עם שגריר ארצות-הברית ביקש משרד החוץ ממשדד המושבות לשלוח התראה למושל קפריסין ולהודיע לו, שאם היהודים יסכימו להפסקת העלייה בעת הפסקת האש, יהיה הכרחי להחזיק את המעפילים בקפריסין באופן זמני. משרד המושבות פעל כפי שנתבקש, וההתראה נשלחה עוד באותו יום. כעבור יומיים, ב-27 במאי, מצא ג'ון מרטין ממשדד המושבות לנכון להבהיר ולהדגיש לעמיתו במשרד החוץ, כי במצב שנוצר דחית שחרור המעפילים מותנית בהסכמת היהודים וכי יציגיהם בקפריסין כבר הודיעו שהסכנות היהודית לא תקבל שום תביעות בענייני עלייה כתנאי להפסקת אש. הוא הזהיר את משרד החוץ מפני צעד חד-צדדי למניעת יציאת היהודים מקפריסין, שעלולה לגרום למהומות כאלה במחנות, שדיכוי יסתיים בשפיכות דמים.⁵³ במשרד החוץ לא שנו לאזהרותיו. מעייני אנשי משרד החוץ היו בימים ההם נתונים לאינטרס חשוב יותר: השגת הפסקת אש בארץ-ישראל על-פי התנאים שהם יקבעו בחמיכתה של ארצות-הברית.

בנוסף הצעת ההחלטה הבריטית המקורית להפסקת אש מה-27 במאי 1948, אשר הוגשה למועצת הבטחון על דעת האמריקנים, נקראו שני הצדדים להתחייב שלא להכניס לארץ-ישראל כוחות לחומים וגברים בגיל צבא.⁵⁴ למחלקת המדינה הובהר על-ידי השגרירות הבריטית בווינגטון, כי ההצעה כרוכה בהמשך החוקתם של המעפילים בגיל צבא בקפריסין.⁵⁵ דברים דומים אמר בוויין לשגריר דאגלס בלונדון ב-29 במאי.⁵⁶ למגינת לבם של הבריטים, לא קיבלה מועצת הבטחון את ההצעה אושרה לבסוף רק אחרי של גברים בגיל צבא במשך הפסקת האש כלשוונה. ההצעה אושרה לבסוף רק אחרי שהוכנס בה תיקון משמעותי על-ידי הצרפתים בסעיף 3, לפיו לא נאסרה כניסת גברים בגיל צבא לארץ, אלא רק קראה לממשלות הנוגעות בדבר שלא לגייסם לצבא ולא לאמנם.⁵⁷ לממשלה הבריטית היה חשוב מאוד להוכיח באותם ימים למדינות ערב שבריטניה היא עדיין מעצמה קובעת באזורם, למרות הפינוי מארץ-ישראל. לכן החליטה מראש להעניק לסעיף 3 פהלת. מועצת הבטחון מס' 50 על הפסקת האש פירוש שרירותי וחד-צדדי, אשר נועד לשרת את האינטרסים שלה ושל הערבים. בלי להתחשב כלל בעמדת ממשלת ישראל ולעכב את שחרור המעפילים בגיל הגיוס מקפריסין, כדי שממשלות ערב יסכימו להפסקת אש, הורה משרד החוץ לנציגויות הבריטיות בבירות ערב להבהיר לערבים, שאין להם מה לחשוש מהתיקון הצרפתי. לסעיף 3 בהחלטת מועצת הבטחון, כיוון שכדעת בריטניה לפרשו "בצורה הוגנת וסבירה", והיא לא תרשה ליהודים בגיל הגיוס לעזוב את קפריסין במשך ארבעה השבועות של הפסקת האש.⁵⁸ ואכן החל ב-1 ביוני 1948 מנעו השלטונות בקפריסין ממעפילים בגיל הגיוס לעלות לאגרות שהמתינו להעבירם ארצה.

בתגובה לסירוב הבריטים לשחרר את המעפילים בגיל הגיוס, הודיע יעקב שמשון שפירא לשלטונות קפריסין, כי בנסיבות החדשות שנוצרו הוא איננו מוכן יותר להשאיר

מדוע לא חוסלו מתנות הגירוש אחרי הכרזת המדינה

את האניות בטלנת. תהא ההחלטה אשר תהא, בדעתו להורות להגלהפליג, עם עולים או בלעדיהם, והוא מתכוון להפעילן בהקבלת מטענים.⁵⁹ בדבריו היה משום רמז לבריטים, שאם לא ישחררו הצעירים, ישארו גם הנשים והילדים באחריותם הבלעדית. היה זה אמצעי הלחץ האחרון. ששלטונות ישראל יכלו להפעיל באותם ימים על האנגלים בתגובה על החלטתם.

האמת היא, שהשלטונות הבריטיים בקפריסין נבוכו מההוראות החדשות שהחלו מגיעות אליהם החל ב-25 במאי 1948 ומהמצב שנקלעו אליו בגללן. מושל המושבה, לורד וינסטר, הבין היטב, כי החלטת ממשלתו לעכב את שחרור המעפילים שבגיל צבא על סמך התחייבות כלפי ארצות-הברית כביכול והבטחה שניתנה כנדון לארצות ערב אין לה כל אחיזה בהחלטת מועצת הבטחון על הפסקת האש. את דעתו הן הביע בפני הממונים עליו בלונדון. בשדר ארוך ששלח ב-3 ביוני 1948, בשדר זה, הוא קובל על שהפקירו את ממשלתו לדיפלומטיה היהודית האגרסיבית שתאשים אותה בחוסר-אמינות,⁶⁰ וכי במצב החדש שנוצר לא ניתן גם למנוע מהאניות להפליג ריקות-אם הן ישיגו דלק. הוא גם הזהיר מפני צרות במחנות המעפילים אם ינסו למנוע מהאניות להפליג.⁶¹

כסופו של דבר, ב-18 ביוני 1948 אחרי שהפסקת האש כבר היתה בתוקפה, הפליגו ה"פאנים" מקפריסין כשהן ריקות. בהגיען לנמל תצפה נעצרו על-ידי הצי הבריטי ולא ניתן להן להיכנס לנמל. הבריטים חיפשו בהן ועצרו את רבהחובל של ה"פאן-יורק" בעון "אי-ציות לפקודות הצי המלכותי".⁶² עד סוף יוני, מנעד העברת נמל תופה לידי שלטונות ישראל, לאיכלו האניות הללו לקבל שירותי נמל.

מדינת ישראל הצעירה לא יכלה לעשות הרבה נגד ההתנהגות השרירותית של ממשלת בריטניה וכוחותיה המזוינים, לבד מנקיטת אמצעים דיפלומטיים. כדיעבד הסחבר כנ גם ככך היתה מוגבלת. משרד החוץ הישראלי הורה לברל לוקר בלונדון למחות בשם ממשלת ישראל בפני בוויין על שממשלת בריטניה והאדמיניסטרציה שלה בקפריסין שוללות את חירותם של המעפילים ללא זכות חוקת. הבריטים אף לא זיכו אותו בתשובה על מחאתו, בנימוק שמדינת ישראל היא חסרת סטטוס. במשרד החוץ הבריטי.⁶³ ב-3 ביוני 1948 פנה שרתוק למתווך, הרון ברנדוט, והפנה את-תשומת-לבו לצעדה השרירותית של בריטניה נגד כשירי הגיוס שבמחנות קפריסין, שהוא בניגוד להחלטת מועצת הבטחון, וביקש את התערבותו לשינוי החלטתה.⁶⁴ אחרי שההפוגה נכנסה כבר לתוקפה והעלייה מקפריסין נעצרה, הודיע ברנדוט לשרתוק, כי יהיה מוכן לפקח על העלייה מקפריסין על-פי הכללים הנהוגים לגבי העלייה מארצות אחרות והבטיח לשלוח משקיף כדי לפקח על העלייה משם, כשיודיע לו כי זו עומדת להתחיל.⁶⁵

ב-2 ביולי 1948, אחרי שהבריטים עצבו אח-נמל חיפה, נשלחו ה"פאנים" לקפריסין. על-פי עזת נחום גולדמן החלט להעמיד את השלטונות הבריטיים במבחן ולהתחיל את העלייה לאו דווקא מהצעירים אלא על-פי משפחות, בלי להפריד מהן את הבעלים והאבות.⁶⁶ כשה"פאנים" הגיעו לקפריסין, כבר נכח במקום משקיף מטעם אר"ם שעמד לפקח על עלייה האנשים. כשהתחילו האנשים לעלות לאניות, פעל המשקיף ברוח הסכם הפסקת האש ועל-פי הבטחתו של ברנדוט לשרתוק וסירב להפריד את המעפילים בגיל הגיוס משאר המעפילים. הדבר הבין את השלטונות הבריטיים במקום, אשר לא ידעו כיצד להגיב במצב שנוצר. ההוראות שהיו בידיהם אמרו לפנות רק אוכלוסייה בלתי-

לוחמת. המשקיף התקשר לרודוס כדי לקבל הוראות ברורות אם להפריד בקפריסין בין אבות לילדיהם. התשובה שקיבל היתה כי ההפרדה תיעשה רק אחרי שהאנשים יגיעו לארץ. לשלטונות הבריטיים במקום לא נותרה בךרה אלא לומר גלויות כי לגביהם לא החלטת המתווך קובעת, אלא הוראות ממשלת בריטניה, ובי-על-פיהן לא יורשו אנשים בגיל צבא לעלות.⁶⁶

כאשר נודע בתחילת יוני למעפילים, שהבריטים החליטו לעכב את שחרורם של הצעירים בגיל הגיוס, גרם הדבר להתרגשות רבה במחנות. ב-5 ביוני התארגנו על-ידי מזכירות המחנות הפגנות מחאה שעברו בסדר מופתי. המזכירות המשותפת שלחה מברקי מחאה למועצת הבטחון ולמזכיר אר"ם טריגוה לי (Trygve Lie). כמרכן פורסם באותו יום בעיתוני קפריסין "קול קורא" בשם 21,000 הפליטים היהודים אל תושבי קפריסין, המבקשים מהם לסייע להם במאבקם נגד הבריטים שהפכו את ארצם לכלא של דמעות וסבל. ב-7 ביוני הוכרזה במחנות שכיתת רעב ל-24 שעות, והתנועה בהם פסקה כליל. עם-זאת, יש לציין כי כל גילויי המחאה בימים הראשונים בחודש יוני היו יחסית מאופקים. ההפגנות עברו בסדר, ציבור המעפילים גילה משמעת עצמית, ולא היו התפרצויות ספונטניות.⁶⁷ נראה שאת תגובתו המאופקת של ציבור המעפילים בחודש יוני יש לייחס לכך שאיש לא העלה בדעתו שהבריטים יעכבו את עליית הצעירים לחודשים ארוכים. כשחזרו ה"פאנים" בתחילת יולי והחלו להעלות אנשים, ניסו רבים מן הצעירים להסתנן בין הבלתי-לוחמים בהסוואות שונות. מאות מהם הוחזרו למחנות על-ידי הצבא הבריטי אחרי קטטות עם החיילים, אבל היו גם רבים שהצליחו בכל-זאת לעלות לאניות.⁶⁸

השלטונות הבריטיים במקום עקבו כדאגה אחרי המתרחש במחנות. כשהתחילה עליית הבלתי-לוחמים לאניות, פגה במידת-מה המתיחות, ומורל האנשים עלה. כאשר דיווח על כך מקפריסין ללונדון, דיווח לפקיד משרד החוץ, שהיו מעוניינים מאוד בהוצאת הבלתי-לוחמים מהמחנות בקפריסין ככל ההקדם.⁶⁹ הממשלה הבריטית היתה מעוניינת להיפטר מהנשים, מהילדים ומהקשישים ולהשתחרר מהדאגה לסוג זה של אוכלוסייה כדי למנוע מעצמה לחצים מדיניים ומוסריים אפשריים, אם תמשיך להתזיקם במעצר בנסיונות החדשות. לעומת זאת, הסכמת ממשלת ישראל לפנות מקפריסין את הבלתי-לוחמים העניקה לכדיטים מעין לגיטימציה דה-פקטו להמשיך להתזיק במעצר את 10,000 המעפילים הנוחרים, אשר כ-70% מהם היו גברים בגיל צבא.

החלטת הממשלה הבריטית להמשיך להתזיק במעצר בקפריסין כ-10,000 מעפילים בגיל הגיוס חשעה חודשים אחרי תום שלטונם בארץ-ישראל היתה האקורד המסיים של מלחמתה הממושכת בהעפלה, ממנה יצאה וידה על התחוננה. מהלך זה עמד בניגוד מפורש להחלטת מועצת הבטחון מס' 50 מה-29 במאי 1948 על הפסקת האש והיה חסר כל בסיס משפטי. המשך מעצר המעפילים נבע משיקולים פוליטיים-אסטרטגיים של ממשלת בריטניה כאזור המזרח התיכון באותם ימים. המטרה המדינית המידית לעיכוב פינויים הסופי של מחנות קפריסין היתה אמנם השגת הסכמת הערבים להפסקת האש בארץ-ישראל, אבל מטרה זו היתה רק שלב ראשון לקראת השגת מטרה מדינית מקיפה וחשובה יותר. באמצעות עיכוב שחרורם של המעפילים העצורים בידיה ניסתה הממשלה הבריטית להוכיח למדינות ערב, שאף-על-פי שכריטניה נטשה אח ארץ-ישראל, היא

טרם הסתלקה מהמזרח התיכון, ועדיין בוחה עמה, והיא מסוגלת למנוע מהמדינה היהודית שרק נולדה עתודה-מיניית של כוח-אדם, הדרושה לה כדי להבטיח את ריבונותה בשטחים שיועדו לה. בי זאת לדעת, אף-על-פי שהממשלה הבריטית קיבלה את החלטת עצרת אר"ם מה-29 בנובמבר 1947 בדבר סיום שלטונה בארץ-ישראל והוציאה את כותותיה מהארץ, היא טרם השלימה או עם תכנית החלוקה של אר"ם ועם המציאות שהלכה ונוצרה לנגד עיניה עם הקמת מדינת ישראל. באותם-ימים היו עדיין גורמים בעלי השפעה רבה בממשלה הבריטית, שחשבו על אפשרות להתזיר את מחוגי השעון אתורנית כדי להכתיב פתרון אחר לשאלת ארץ-ישראל, שלא על-פי תכנית החלוקה של אר"ם. ביטוי גלוי לכך נתן הרולד בילי "בשיחה אישית ובלתי-רשמית להחלפת דעות על המצב השוטף בארץ-ישראל ואפשרויות לעתיד" עם עמיתו במחלקת המדינה של ארצות-הברית ב-6 ביוני 1948. הרולד בילי, שהיה ממעצבי המדיניות הארצישראלית במשרד החוץ הבריטי, טרם נפרד אז מרעיון המדינה הפדרלית בארץ-ישראל. בהשגת הסכמה שבשתיקה מצד האמריקנים להמשך מעצרים של המעפילים בקפריסין ראה בילי רק צעד ראשון לקראת השגת תמיכתם ביעד מדיני-אסטרטגי גדול יותר, ניתוק הנגב ממדינת ישראל וסיפוחו לממלכת ירדן.⁷⁰

21193

C.2

דוד שערי

גירוש קפריסין

1946-1949

ההעפלה, המחנות וחברת המעפילים

היספריה הציונית
על-יד ההסתדרות הציונית העולמית
ירושלים תשמ"א

המכון לחקר הציונות על שם חיים וייצמן הוקם בשנת
תשכ"ג על-ידי אוניברסיטת תל-אביב ביזמתה ובסיועה
של הנהלת ההסתדרות הציונית העולמית, במגמה לקדם
את המחקר וההוראה של הרעיון הציוני ושל תולדות
התנועה הציונית וארץ-ישראל בזמן החדש.